

**Національна академія наук України
Інститут регіональних досліджень**

Мельник Мар'яна Іванівна

**ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ РЕГІОНУ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Львів - 2005

УДК 332.1:330.322:005

М 48

Мельник М.І.

Інвестиційний клімат регіону: теоретичні та прикладні засади дослідження: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2005. – 304 с.

Монографія присвячена поглибленню теоретико-методологічних засад дослідження інвестиційного клімату регіону. Досліджено формування поглядів про інвестиційний клімат в контексті еволюції економічної теорії, встановлено особливості генезису цієї категорії та розглянуто підходи до виділення факторів формування і складових оцінки інвестиційного клімату. Проведено періодизацію системи наукових знань про інвестиційний клімат та оцінку значимості чинників активізації інвестиційних процесів на різних етапах розвитку економічних концепцій і теорій. Розроблено структурну ієрархію споріднених категорій інвестиційної проблематики за принципом зростання ступеня охоплення інвестиційних відносин, розмежовано їх сутність та розкрито взаємозв'язки між ними; удосконалено класифікацію факторів формування інвестиційного клімату. Розроблено модель рейтингової оцінки інвестиційного клімату регіонів України на основі комплексного аналізу вхідних та вихідних індикаторів, проведено кластеризацію регіонів за рівнем сприятливості інвестиційного клімату. У монографії представлено системний аналіз умов, новітніх факторів та тенденцій формування інвестиційного клімату на різних рівнях оцінки, в т.ч. виявлено їх селективний мезорівневий вплив у Львівській області. Запропоновано принципи та етапи побудови інвестиційних моделей регіонального розвитку в сучасних умовах структурної трансформації економіки; розроблено множинні економетричні моделі дослідження впливу інтегральних факторів формування інвестиційного клімату на інвестиційні процеси в регіонах України, які дозволяють визначити напрями активізації регіональної інвестиційної політики та оптимізувати механізми її реалізації.

Відповідальний редактор:

Долішній М.І. – академік НАН України, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки

Рецензенти:

Мокій А.І. – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародних економічних відносин, проректор з міжнародних зв'язків Львівської комерційної академії

Крупка М.І. – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту Львівського національного університету імені Івана Франка

ISBN 966-02-3839-8

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту регіональних досліджень НАН України (протокол № 9 від 28 листопада 2005 р.)

© Мельник М.І., 2005.

© Інститут регіональних досліджень НАН України

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ Й МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ РЕГІОНУ В УМОВАХ СТРУКТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ.....	9
1.1. Етапи формування системи наукових знань про інвестиційний клімат в контексті еволюції економічної теорії.....	9
1.2. Класифікація факторів формування інвестиційного клімату в наукових економічних працях.....	28
1.3. Порівняльний аналіз методичних підходів до оцінки інвестиційної привабливості та інвестиційного клімату регіону.....	49
РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ.....	79
2.1. Умови та фактори формування інвестиційного клімату регіону на макрорівні.....	79
2.2. Селективний мезорівневий вплив факторів на формування інвестиційного клімату в конкретному регіоні.....	109
2.3. Модель рейтингової оцінки інвестиційного клімату регіонів України.....	147
РОЗДІЛ 3. ІНВЕСТИЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ.....	172
3.1. Види інвестиційних моделей регіонального розвитку: особливості моделювання інвестиційного клімату.....	172
3.2. Принципи та етапи побудови інвестиційних моделей регіонального розвитку: врахування інвестиційного клімату....	197
3.3. Механізм формування регіональної інвестиційної політики....	209
ВИСНОВКИ.....	237
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	244
ДОДАТКИ.....	262

ВСТУП

Стратегія економічного зростання України та її регіонів передбачає проведення на інноваційній основі глибоких структурних перетворень в економіці країни, формування ринкового середовища на засадах конкурентних відносин у всіх сферах економічної діяльності, що вимагає відповідних інвестицій.

В умовах гострої міжнародної конкуренції на ринку капіталів, внаслідок постійного перевищення попиту над їх пропозицією, важливою та актуальною проблемою постає формування сприятливого інвестиційного середовища, тобто створення умов для підвищення інвестиційної активності вітчизняних та іноземних суб'єктів підприємницької діяльності. Визначальними чинниками цього процесу є новітні явища суспільно-економічного розвитку, пов'язані з поширенням глобалізаційних процесів та проявом ознак постіндустріального суспільства; формування особливих соціально-економічних відносин, що виникають в умовах реалізації державної регіональної політики.

Поглиблення міжрегіональних диспропорцій у рівні забезпечення територій інвестиційними ресурсами вимагає дослідження регіональних особливостей та факторів формування інвестиційного клімату, оцінки існуючих тенденцій та здійснення прогнозних передбачень його трансформації.

Вагомий внесок у вивчення проблем оптимізації інвестиційних процесів, факторів формування інвестиційного клімату, як на національному, так і на регіональному рівні здійснили такі вітчизняні науковці як Бажал Ю.Н., Бандур С.І., Беленький П.Ю., Бланк І.А., Бойко Є.І, Гаврилюк О.В., Геєць В.М., Герасимчук М.С., Голикова В.І., Губський Б.В., Долішній М.І., Заяць Т.А., Злупко С.М., Карпінський Б.А., Кваснюк Б.Є., Клебанова Т.С., Кораблина С.А., Крупка М.І., Лесечко М.Д., Лукінов І.І., Лук'яненко Д.Г., Ляшенко В.І., Мамутов В.К., Мокій А.І., Музиченко А.С., Панченко Є.Г., Пересада А.А., Писаренко С.М., Письмак В.П., Побурко Я.О., Реверчук С.К., Сиденко В.Р., Степанкова Т.М., Терон І.В., Філіпенко А.С., Чемерис О.М., Чумаченко Н.Г., Шевчук В.Я., Школа І.М. та інші.

В Україні проблеми інтенсифікації інвестиційних процесів неодноразово ставали предметом наукових пошуків, які здебільшого стосувалися дослідження макроекономічних чинників інвестиційної

привабливості, розробки інструментів залучення іноземних інвестицій, аналізу окремих аспектів інвестиційних процесів на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Однак, у науковій літературі відсутні комплексні дослідження оцінки та моделювання інвестиційного клімату регіону, недостатньо уваги приділено вивченню сукупності відносин суб'єктів інвестиційної діяльності, визначенню ефективності інвестиційних рішень та механізмів їх реалізації. Саме тому особливої актуальності набувають розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо системної оцінки, формування та моделювання інвестиційного клімату регіону з метою розробки оптимальних напрямків та ефективного механізму реалізації регіональної інвестиційної політики в державі.

У першому розділі монографії “Теоретико-методологічні й методичні засади дослідження інвестиційного клімату регіону в умовах структурної трансформації економіки” проведено періодизацію становлення системи наукових знань про інвестиційний клімат в контексті еволюції економічної теорії, дано оцінку значимості факторів формування інвестиційного клімату в класичних та сучасних теоріях і концепціях, що дало можливість простежити виникнення нових факторів в процесі суспільного поступу, відмінності у поглядах щодо їх пріоритетності, зумовлені специфікою національних економік.

Розроблено авторську класифікацію факторів формування інвестиційного клімату регіону; обґрунтовано необхідність вивчення факторів, як з позиції абстрактного усередненого інвестора (загальні), так і з позиції індивідуального (специфічні), враховуючи системи цінностей різних типів інвесторів та цілі їх перебування на ринку. Використання диференційованого підходу до поділу інвесторів за їх типами, цілями діяльності в регіоні, господарським спрямуванням підприємств лягло в основу виокремлення пріоритетних факторів для кожної групи інвесторів.

Збагачено та уточнено понятійно-термінологічний апарат досліджень інвестиційної теорії: поглиблено зміст поняття “інвестиційний клімат регіону”, під яким автор розуміє систему відносин, середовище діяльності та систему відліку інвестування, які визначаються дією об'єктивних та суб'єктивних чинників, вирізняються закономірною циклічністю та диференціацією сприятливості для різних типів інвесторів; виділено структурну

ієрархію споріднених категорій інвестиційної проблематики за принципом зростання ступеня охоплення інвестиційних відносин, розмежовано сутність цих понять та розкрито взаємозв'язки між ними; здійснено порівняльний аналіз методичних підходів до оцінки інвестиційної привабливості та інвестиційного клімату регіону з метою уникнення ототожнення та помилкового трактування цих понять та виявлення відмінностей між ними.

Другий розділ “Національні та регіональні особливості формування інвестиційного клімату” присвячений аналізу умов, новітніх тенденцій та факторів формування інвестиційного клімату на макро- та мезорівні. Розроблено модель рейтингової оцінки інвестиційного клімату регіону на основі комплексного аналізу вхідних (об'єктивних умов, можливостей і обмежень, що визначають сприятливість інвестиційного середовища регіону) та вихідних (результатів суб'єктивної діяльності інвесторів щодо використання вхідних індикаторів, що характеризується економічною активністю та ефективністю) індикаторів. З метою проведення міжрегіональних порівнянь, на основі поєднання вхідних і вихідних індикаторів, здійснено оцінку та кластеризацію регіонів України за рівнем сприятливості інвестиційного клімату.

Рейтингова оцінка інвестиційного клімату регіонів України є особливо важливою з огляду на те, що вона виступає одночасно як інструмент, і як ціль управління, визначає його внутрішні та зовнішні об'єкти. Об'єктом внутрішнього управління є інвестиційний клімат конкретного регіону у порівнянні з іншими регіонами з метою покращання стану цього регіону у зовнішньому середовищі. Об'єктом зовнішнього управління є фактичні користувачі рейтингу, тобто інвестори та інші зацікавлені сторони. Отримані результати рейтингової оцінки дозволяють органам регіонального управління корегувати дії із залучення інвестицій; допоможуть вітчизняним та іноземним інвесторам прийняти обґрунтовані рішення щодо розміщення капіталовкладень в умовах існування суттєвих міжрегіональних відмінностей у інвестиційному середовищі; а територіальній громаді – визначити своє ставлення з приводу суспільної корисності запропонованих заходів. На основі проведеної рейтингової оцінки інвестиційного клімату для різних типів інвесторів можна прогнозувати структуру джерел фінансування на перспективу, а відтак і обсяги інвестицій.

Для забезпечення реалізації довгострокових загальних та інвестиційних завдань соціально-економічного розвитку регіону, здійснення адекватної оцінки інвестиційного потенціалу регіону і можливостей маневрування ним, врахування імовірних варіантів розвитку інвестиційного клімату, відображення переваг і недоліків розвитку регіону, у третьому розділі монографії “Інвестиційне моделювання економічного розвитку регіону в умовах активізації регіональної інвестиційної політики” обґрунтовано важливість розробки регіональних інвестиційних моделей, вперше представлено систему принципів та етапів їх побудови на основі використання наукової методології дослідження, адаптації та узгодження загальних стратегічних цілей розвитку регіону і держави загалом, моніторингу інвестиційного клімату та цільового використання інвестиційних ресурсів територій.

Проведено ґрунтовний аналіз різних видів економічних та інвестиційних моделей макро- та мікрорівня, розкрито роль і місце інвестиційних моделей в складі економічних. Розроблено формальну модель нагромадження інвестиційних ресурсів регіону, яка дозволяє прогнозувати величину інвестицій на наступні роки та оптимізувати їх структуру; обґрунтовано можливості моделювання нагромадження та структури інвестиційних ресурсів за допомогою рейтингових оцінок інвестиційного клімату регіонів для різних типів інвесторів. На основі дослідження галузевої, відтворювальної та технологічної структури капітальних вкладень розроблено модель перспективної потреби інвестицій; запропоновано варіанти інвестиційних моделей на базі основних сценаріїв розвитку економіки та інші типи моделей, які надають можливість побудови оптимальної регіональної інвестиційної політики.

Розроблено множинні економетричні моделі дослідження впливу інтегральних факторів інвестиційного клімату на інвестиційні процеси в регіонах України, які дозволяють визначити напрями активізації регіональної інвестиційної політики та оптимізувати механізми її реалізації враховуючи особливості територіального розвитку кожного регіону зокрема.

Запропоновано комплексну систему механізму формування регіональної інвестиційної політики; охарактеризовано взаємозв'язки, взаємовпливи та форми співробітництва між органами регіонального управління та учасниками інвестиційної діяльності; систему правового, нормативно-методичного, ресурсного і

інформаційного забезпечення розробки інвестиційної політики; проведений аналіз теоретичних та прикладних аспектів функціонування регіонального інвестиційного ринку; представлено концептуальні підходи розробок регіональних інвестиційних програм, стратегій та прогнозів; обґрунтовано вибір пріоритетних напрямків інвестування, систему форм, методів та інструментів підтримки інвестиційної активності.

З метою активізації інвестиційних процесів та стимулювання інноваційного розвитку обґрунтовано важливість розробки державної регіональної інвестиційної стратегії інноваційно-технологічного прориву, в рамках якої необхідно розробити пріоритетні напрямки інвестування, які можуть принести найбільший економічний та соціальний ефект, стати основою прискорення економічного росту для кожного регіону та держави загалом. Така стратегія повинна враховувати, насамперед, баланс інтересів інвестора і одержувача інвестицій (регіону), баланс економічної та соціальної ефективності, необхідність оптимізації існуючої структури економіки регіону та об'єктивну потребу в інноваційній "наповненості" інвестицій. А, головною умовою її реалізації є формування в країні інноваційного партнерства держави (регіонів), бізнесменів, науки і суспільства на засадах публічності і "прозорості" державного управління, взаємної відповідальності при виконанні зобов'язань, визначення сфер взаємопідтримки та зон потенційно конфліктних ситуацій та вироблення заходів їх запобігання чи вирішення і т.п.

Монографія підготовлена за результатами досліджень, які виконувались в Інституті регіональних досліджень НАН України в рамках наукових тем "Механізми реалізації регіональної політики в умовах формування національної економіки", "Моделі регіональної соціально-економічної політики: концептуальні підходи до формування та методи реалізації" та "Регіональні суспільні системи: організаційно-економічний механізм їх формування і розвитку в умовах соціально-орієнтованої ринкової економіки" під керівництвом академіка НАН України, доктора економічних наук, професора *Мар'яна Івановича Долішнього*.

РОЗДІЛ I
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ Й МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
ДОСЛІДЖЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ РЕГІОНУ
В УМОВАХ СТРУКТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ЕКОНОМІКИ

**1.1. Етапи формування системи наукових знань про
інвестиційний клімат в контексті еволюції економічної теорії**

Актуальність дослідження етапів формування системи наукових знань про інвестиційний клімат в контексті еволюції економічної теорії полягає в тому, що їх виділення дає змогу встановити інтенсивність нагромадження знань про інвестиційний клімат, підходи до виділення його складових, тобто дозволяє простежити поглиблення знань про це соціально-економічне явище.

Тому, метою цього параграфу є узагальнення наявних хронологічних схем вивчення інвестиційних процесів та висвітлення власного бачення етапів формування вчення про інвестиційний клімат.

Питання інвестицій в тій чи іншій формі зачіпалося, практично, в усіх класичних і неокласичних економічних теоріях. В їх рамках існують різноманітні підходи до вивчення інвестицій, на основі чого побудовані сучасні трактування поняття інвестиційного клімату, понятійно-термінологічного та методичного апарату його дослідження, розуміння складових елементів та факторів формування. З метою глибшого розуміння сутності поняття інвестиційного клімату розглянемо її еволюцію на основі аналізу економічних теорій, починаючи від класичних підходів до сучасного неокласичного аналізу міжнародного руху капіталів, теорії міжнародної інвестиційної поведінки корпорацій та сучасної інституціональної інвестиційної теорії.

У більшості економічних теорій, інвестиційний клімат вивчається в основному на макрорівні, а мезорівень, тобто регіональний рівень виокремлюється лише деякими з подібних теорій. Кожний рівень дослідження інвестиційного клімату характеризується своїми, йому властивими показниками, вимагає власних підходів до вивчення, аналізу тощо. Проте аналіз інвестиційного клімату в межах територіальної суспільної системи конкретного ієрархічного рівня вимагає його дослідження через

особливості формування інвестиційного клімату інших рівнів. Наприклад, оцінка інвестиційного клімату Львівської області буде неповною, якщо не розглянути особливості формування інвестиційного клімату в країнах постсоціалістичного простору чи у Європі загалом (глобальний рівень), на національному рівні і на рівні внутріобласних особливостей.

В процесі дослідження еволюції економічної теорії нами визначено етапи формування системи наукових знань про інвестиційний клімат, які характеризуються наступними ознаками:

I етап – наявність в теоріях описів елементів, окремих ознак та факторів формування інвестиційного клімату без використання самого поняття "інвестиційний клімат";

II етап – введення в науковий обіг терміну "інвестиційний клімат", поява теорій та концепцій, у яких він досліджується;

III етап – розширення змістовного навантаження поняття "інвестиційний клімат" внаслідок його актуалізації через зростання ролі інвестиційних процесів у розвитку економіки.

На **першому етапі** становлення системи наукових знань про інвестиційний клімат дане поняття не розглядалось як таке, проте присутні окремі його ознаки та фактори формування. Зокрема, в інвестиційних теоріях англійської класичної школи політичної економії про об'єктивні умови розвитку процесів інвестування (Адам Сміт та Давид Рікардо) та французької школи фізіократів другої половини XVIII ст. (Жан Батист Сей, Фредерік Бастіа), економічних теоріях інвестицій класиків нової хвилі у Франції та Англії першої половини XIX ст. (Джеймс Лодердейл, Томас Мальтус, Джеймс Мілль, Нассау Сеніор, Джон Стюарт Мілль) наявні елементи, які так чи інакше характеризують інвестиційний клімат, а саме висвітлюють роль держави щодо регулювання інвестиційних потоків з огляду на необхідність захисту національних капіталів від конкуренції та впливу за кордон, значення підтримки розвитку пріоритетних виробництв, причини міграції капіталів та фактори пожвавлення інвестиційних процесів.

В вище перерахованих теоріях: відстоювались ідеї природного порядку (вільної дії ринкових сил та конкуренції), часткового втручання держави при підтримці виробництв, які забезпечують абсолютні переваги країни, тобто є конкурентоспроможними і перспективними; в основному виступали проти будь-якої обмежувальної, патерналістської та протекціоністської діяльності